

Демченко Юлія Миколаївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Україна

Нікітіна Олена Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглядається проблема розвитку творчого мислення дітей старшого дошкільного віку в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Схарактеризовано складники творчого мислення дитини дошкільного віку. Розкрито можливості розвитку творчого мислення за допомогою різних методичних прийомів. Виокремлено педагогічні умови розвитку творчого мислення дитини.*

***Ключові слова:** мислення, творче мислення, дошкільний вік, заклад дошкільної освіти, освітній процес.*

Всебічний та гармонійний розвиток дитини виступає ключовим завданням сучасного дошкільця. Поняття дитячої творчості завжди привертало до себе увагу психологів, педагогів, мистецтвознавців та філософів. Дошкільний вік разом із характерними для нього особливостями психічного розвитку дослідники визначають як сензитивний період у розвитку творчості.

Проблема формування розумових операцій у дітей дошкільного віку ґрунтовно досліджена в працях П. Гальперіна, Л. Венгера, Л. Виготського, Л. Обухової, С. Рубінштейна, М. Поддякова, Л. Фрідмана, Т. Ріхтерман, Л. Тихомирової, О. Степанова, Т. Дуткевич та ін. Мислення як категорія

психології розглянута в наукових розвідках Р. Немова, С. Максименко, О. Скрипченко, В. Соловієнко, Г. Щокіна, П. Гончарук, В. Рибалка, Ю. Трофімова. Взаємозв'язок мислення та мовлення описаний у дослідженнях І. Сеченова, І. Павлова, Л. Виготського, О. Леонтєва та ін. Категорія творчого мислення представлена в дослідженнях А. Рахімова, Дж. Ніренберга, Дж. Гілфорда, В. Кременя та ін. Мислення як когнітивний аспект творчої діяльності людини розглянуто в працях І. Пасічник, О. Лоюк, Дж. Ніренберг та ін. Діагностики рівня розвитку та корекція творчих здібностей дітей дошкільного віку представлені в наукових доробках вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме: Л. Трофименко, О. Кульчицької, Л. Чорної, Л. Шелестової, І. Хромової, М. Коган, О. Берканової та ін. Проблема творчості та творчого мислення описані в працях О. Андрощук, І. Білої, Д. Богоявленської, О. Дьяченко, Л. Міщихи та ін.

Мета статті полягає у висвітленні актуальності проблеми розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти та пошуку шляхів вирішення окресленої проблеми.

У науковій літературі зустрічаємо такі визначення поняття «творчості»:

Творчість – високосвідома діяльність людини, що спрямована на створення нових продуктів матеріальної та духовної культури, що мають суспільно-історичну цінність; теоретична та практична діяльність людини, яка зумовлює одержання об'єктивно нових результатів [1, с. 352].

Творчість – здібність не просто до вищого рівня виконання будь-якої діяльності, але й до її перетворення [2, с. 37].

Дослідниця І. Біла відзначає, що для формування творчості діяльнісний підхід набуває визначального значення. Концептуальні положення даного підходу описано в психологічних дослідженнях Л. Виготського, В. Давидова, Д. Богоявленської, О. Запорожець та ін. [3, с. 6]. Оскільки творче мислення є інтегрованим поняттям, то одночасно вимагає розвитку творчих здібностей та мисленневих процесів особистості, які найактивніше формуються саме в ході активної пошукової та пізнавальної діяльності людини. Саме поняття «творче мислення» дослідники визначають як «мислення у результаті якого особистість відходить від загальноприйнятих шаблонів під час розв'язання чи

вирішення проблем, та пропонує власні оригінальні підходи та бачення, виявляє інтелектуально-творчу ініціативу» [4, с. 82].

Дошкільний вік характеризується розвитком усіх пізнавальних процесів, тому дитина часто проявляє здатність бачити нове в тому, що для дорослого є звичним. Вважається, що дитина мислить творчо, якщо наділяє предмети та явища не характерними їм властивостями, знаходить оригінальне застосування, пише фантастичні історії, пропонує кілька варіантів вирішення запропонованого завдання.

У дошкільників творчі здібності формуються поступово. Дослідники дитячої творчості (Л. Трофименко, О. Кульчицька, Л. Чорна та ін.) виділяють три рівні розвитку творчого мислення: наочно-дійове, причинно-наслідкове та евристичне. Якщо дитина молодшого дошкільного віку діє тільки з предметами, то дитина старшого дошкільного віку уявляє наочний, зоровий образ, тому мислення дошкільника називають наочно-дійовим. Розвиток причинно-наслідкового мислення у дошкільнят починається з усвідомлення наслідків своїх дій. В основі причинно-наслідкового мислення лежить передбачення та планування. На етапі евристичного мислення формується вміння аналізувати проблемну ситуацію системно та планово.

Будь-який творчий процес передбачає достатній рівень розвитку вищих психічних процесів, а саме: перцептивних, сенсорних, мисленнєвих тощо. На розвиток творчого мислення дитини головним чином впливає її життєвий досвід. Творче мислення дошкільника розвивається краще в дитини, яка має широкий кругозір. Цей процес відбувається у ході виховання та навчання, через взаємодію дитини з оточуючим середовищем та внаслідок оволодіння змістом матеріальної та духовної культури.

Творче мислення розвивається на основі уяви, яка добре розвинена в дітей дошкільного віку, а тому її значення для загального психічного розвитку є цінним. Також розвиток творчого мислення дошкільників неможливий без розвитку уваги. Проблема розвитку творчого мислення у дошкільників вимагає вивчення та врахування особливостей психічного та фізичного розвитку дітей даного віку. Сучасна діагностика творчих здібностей

передбачає використання як простих методів (психолого-педагогічне спостереження), так і спеціально розроблених, стандартизованих та валідизованих тестових методик, ігрових, навчальних та тренінгових завдань. На думку педагогів та психологів (Н. Шелестова, О. Андрощук та ін.), найбільш ефективним діагностичним методом у дошкільному віці є спостереження за дитиною у різних видах діяльності та фіксація результатів у природніх для дитини умовах. Спостереження за грою дитини визначається як особливо цінний метод, адже у дошкільному віці гра є провідною діяльністю. У грі дитина обирає тему, будує, проектує сюжет, визначає ролі, віддзеркалює свої інтереси та захоплення. Специфіка інтересів та здібностей дитини може визначатися через аналіз її продуктивної діяльності [5, с. 38-39].

На основі психодіагностичного дослідження старших дошкільників на предмет виявлення рівня розвитку творчих здібностей та творчого мислення у нашому дослідженні ми спиралися на психодіагностичний інструментарій пропонуваній психологом О. Андрощук та враховували такі вимоги його укладання:

1) придатність обраного інструментарію до виявлення творчих здібностей старших дошкільників;

2) можливість одержання інформації щодо мотивів і факторів які впливають на розвиток творчих здібностей старших дошкільників;

3) можливість дослідити та проаналізувати рівень розвитку творчого мислення старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти [6, с. 220].

Отже, під творчим мисленням ми будемо розуміти процес, у якому дитина створює унікальний продукт, цей процес відбувається за допомогою комбінування наявного в свідомості дитини досвіду, образів та емоцій.

Критеріями творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку вважатимемо:

- активність – здатність до співпраці, ініціатива до нових знань;
- швидкість – кількість ідей, для вирішення завдання;
- гнучкість – можливість розглядати задачу з різних позицій;
- оригінальність – унікальність вирішення поставлених завдань.

У наукових дослідженнях Л. Виготського та О. Леонт'єва відмічено, що в дітей старшого дошкільного віку, порівняно з дітьми раннього віку, починає формуватися новий тип діяльності – творча, яка відрізняється від вже сформованого типу тим, що спонукає дитину рухатися від думки до ситуації. Характеристика особливостей творчих здібностей старших дошкільників у наукових розвідках педагогів та психологів відзначена певними особливостями. Так М. Поддьяков [7] відзначав, що творчість дитини варто розуміти як «механізм розвитку різноманітних дій дитини, накопичення досвіду, процес особистісного зростання». На думку Л. Виготського, основний закон дитячої творчості полягає у тому, що «цінність її слід бачити не в результаті, не в продукті творчості, а в самому процесі такої діяльності» [8].

Дослідження А. Богущ, Н. Рижової, Н. Гавриш, О. Матюшкіна, В. Моляко та ін., однозначно підтверджують позитивний вплив творчої діяльності на формування, розвиток та корекцію особистості дитини. Принципово важливим, на нашу думку, у ході роботи над розвитком творчого мислення є розвиток зв'язного мовлення дітей через спонукання та навчання дітей сміливо виражати свої думки, пропозиції, емоції та висловлюватися логічно, послідовно, грамотно, вживати активну лексику, тощо. Очевидним є те, що формування творчого мислення дошкільника має бути системним і цілеспрямованим.

Розвиток творчого мислення відбувається через створення певних педагогічних умов, а саме: дитині надається свобода у виборі діяльності; створення комфортного емоційного середовища в групі, яке б надихало дітей на пошук та експеримент; терпляче ставлення до запитань та ідей дитини.

У психології активно досліджуються особливості творчого мислення. Більшість психологів до основних критеріїв творчості відносять швидкість, гнучкість та оригінальність. Ми відносимо ще й творчу активність – вільну внутрішньо вмотивовану діяльність, яка здійснюється дітьми для власного задоволення та за власним вибором. Швидкість мислення дозволяє генерувати ідеї одну за одною. Гнучкість мислення підказує, як знайти абсолютно нове використання знайомому предмету. Дана якість вважається основою творчого

мислення дошкільнят. Оригінальність мислення є умовним критерієм, оскільки складно встановити чіткі критерії, яку ідею вважати оригінальною. Вважається, якщо простежується деяка новизна в описі того, що відбувається або в застосуванні предметів, відзначають оригінальність мислення дитини (наприклад: сніжинки – білі комарикі). Несподіване комбінування деталей, в результаті чого виходить нове зображення або незвичайна конструкція, також свідчить про оригінальність розумової діяльності дитини.

В організації методичної роботи з означеної проблеми ми враховували думку дослідника В. Моляко про те, що розвиток творчого мислення дошкільників вимагає дотримання низки педагогічних принципів: гуманізації, національної спрямованості, доступності, наступності, наочності, діалектичної взаємодії, індивідуального підходу [9, с. 8].

Ми виділили такі умови розвитку творчого мислення дітей старшого дошкільного віку в умовах освітнього процесу: розвиток пізнавальних здібностей, розвиток комунікативних навичок, розвиток уваги та уяви, створення предметно-розвиваючого середовища.

Очевидним є те, що без цілеспрямованого розвитку основних мисленнєвих операцій, підвищення рівня сприймання та перцептивних дій, розвитку уваги, уяви неможливо розвивати творче мислення дитини. Створення умов – одне з найважливіших чинників розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Організація предметно-розвиваючого середовища дає дитині відчуття психологічної захищеності, допомагає розвитку творчих здібностей, створює умови для різнобічного розвитку дітей, забезпечує позитивний вплив різноманітних чинників на формування всебічно розвиненої особистості дитини.

Дослідниця О. Кононко визначає такі чинники позитивного впливу на розвиток творчості дошкільників:

- створення в групі спокійної атмосфери, відчуття радості та гарного настрою, обов'язкової поваги та взаємодовіри;
- наповнення життя дітей приємними враженнями, різноманітною активною діяльністю;

- запобігання емоційному дискомфорту та напруги між дітьми;
- уникнення авторитарного способу керівництва;
- використання ігрової, образотворчої діяльності для підтримки стабільного емоційного стану та корекції негативних емоційних проявів;
- організація правильного режиму дня [10].

Цілеспрямована та організована робота із формування творчого мислення передбачає взаємодію усіх учасників освітньо-виховного процесу: «Вихователь – Логопед – Музичний керівник – Психолог – Вихователь з фізичної культури – Сімя – Вихователь».

Вихователь повинен тісно співпрацювати з усіма ланками освітнього закладу: отримувати консультативну та методичну допомогу від логопеда, діагностичний матеріал від психолога закладу. Традиційно заняття з фізичної культури та музичного мистецтва проводять інші педагоги, тому в організації методичної роботи з розвитку творчого мислення дітей старшого дошкільного віку необхідно передбачати інтеграцію дій всіх педагогів. Безперечно, велике мотиваційне та формуюче значення має взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю, оскільки цей процес є всебічним і безперервним. Не менш важливою є освітня діяльність спрямована на розширення знань батьків з проблеми, яка розглядається, озброєння їх прийомами допомоги власним дітям, залучення до спільних заходів, які б створювали можливість творчого розвитку дитини.

Зміст методичної роботи визначається згідно змістових ліній БКДО та враховує програмові вимоги до знань, умінь, компетенцій дітей дошкільного віку. Так, наприклад, навчальною програмою «Я у світі» для старшого дошкільника освітньою лінією «Дитина у світі культури» визначено, що дитина повинна усвідомлювати, що будь-яка діяльність розпочинається із визначення мети, а діяти можна самостійно, або за допомогою дорослого. У дитини формується вміння планувати власні дії, добирати прийоми діяльності та необхідні матеріали. Визначений програмою зміст освіти з кожної освітньої лінії дозволяє педагогу ефективно добирати необхідні методи та прийоми розвитку [11, с. 294].

Залежно від змісту, визначеної освітньої, корекційно-розвивальної мети визначаються методи, які сприяють розвитку творчого мислення дошкільника, а саме: словесні (бесіда, розповідь, пояснення); наочні (показ, ілюстрація, демонстрація); практичні (розвиток дрібної моторики); ігрові (розвиваючі ігри, дидактичні та пальчикові ігри); проблемні та спостереження. Це далеко не повний перелік методів, які використовує вихователь у своїй роботі з дітьми, але, на наш погляд, перераховані методи сприяють саме розвитку творчого мислення. Обраний метод вихователь творчо реалізує у процесі дитячої діяльності, яка може бути ігровою, образотворчою (малювання, ліплення, аплікація) чи конструктивною. Саме в цих видах діяльності творче мислення активізується максимально. Значний вплив на розвиток творчого мислення дитини мають засоби навчання. Ми виокремили ті, які на наш погляд є найраціональнішими для досягнення мети, а саме: технічні засоби, конструктори Lego, роздатковий та ілюстративний матеріал для дидактичних ігор. Реалізація мети з розвитку творчого мислення відбувається через індивідуальні та групові заняття. Значний потенціал мають інтегровані заняття, які дозволяють поєднати різні види продуктивної діяльності та всебічно розвивати дитину.

Цілеспрямований та організований процес із розвитку творчого мислення повинен передбачати використання різноманітних методик, спрямованих на розвиток рушійних сил креативності – гнучкості, оригінальності думки та творчої активності. Творчий розвиток дітей старшого дошкільного віку передбачає взаємодію емоційного, когнітивного, мотиваційного та діяльнісного складників. Під час звичайної прогулянки з дітьми використовувалися нескладні прийоми, які сприяють розвитку творчого мислення: побачити новий образ (на що схожа хмарка або камінчик, викласти з гілочок фігуру); використання гіпотетичних можливостей (що можна побачити, якщо стати таким високим як дерево?); завершення історій (дорослий починає складати розповідь, а дитина продовжує) тощо.

Отже, ми переконані в тому, що спеціально розроблені завдання, вправи, ігри спрямовані на вдосконалення пізнавальних процесів, уваги, уяви та

розвиток творчого мислення, а також їхнє систематичне використання під час занять сприятиме розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку.

Подальші розвідки будуть спрямовані на вивчення та систематизацію методичних прийомів, які сприятимуть розвитку складників творчого мислення на заняттях з логіко-математичного розвитку в закладі дошкільної освіти.

Список джерел:

1. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов, Київ. Академвидав. 2006. 423 с.
2. Богоявленская Д. Б. «Субъект деятельности» в проблематике творчества. *Вопросы психологии*. 1999. № 2. С. 35-41.
3. Біла І. М. *Психологія дитячої творчості*. К. : Фенікс, 2014. 137 с.
4. Міщиха Л. П. Творче мислення особистотсі: Психологічний дискурс. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Випуск 3. Том 1. 2018. С. 79-83.
5. Шелестова Л. В. Методи діагностики креативності дошкільників у сучасному дошкільному навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 11 (30) /11/2014. С. 38-43.
6. Андрощук О. В. Методи діагностичного дослідження розвитку творчих здібностей старших дошкільників. «Young Scientist» № 1 (41) January, 2017. С. 219-224.
7. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. СПб.: АСТ, 2013. 284 с.
8. Выготский Л. С. Мышление и речь. Психологические исследования / Под ред. В. Щербаковой. Москва, 2019. 368 с.
9. Моляко В. А. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 1. С. 3-5.
10. Кононко О. Запорука особистісного зростання дошкільника. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 3-6.
11. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. Кононко. Київ.: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.